

Die uw **jeugd vernieuwt**
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

PAULUS EN DE AMAZONES

Over het bereik van bijbelwoorden

Er zijn korte-afstands raketten en lange-afstands raketten, maar altijd is er een grens aan de reikwijdte ervan. Is het zo ook een beetje bij de bijbel? Het is duidelijk, dat daar woorden zijn die maar een kort bereik van geldigheid hadden en woorden die veel verder reiken. Is het nu **ook** waar dat uiteindelijk alle bijbeluitspraken een keer hun geldigheid verliezen en dat er een tijd kan aanbreken die buiten de schootsafstand van bijbelwoorden ligt?

Dergelijke vragen worden binnen de zogenaamde *Hermeneutiek* in algemene zin en theoretisch besproken. Het gemiddelde gemeentelid interesseert zich echter niet zoveel voor die theoretische bespiegelingen: spannend lijkt het pas te worden wanneer we een concreet onderwerp nemen. Bijvoorbeeld of onze moderne samenleving langzamerhand niet buiten het schootsveld is komen te liggen van bepaalde bijbelwoorden over de relatie man-vrouw.

Over dit concrete onderwerp wil ik in dit artikel graag een aantal algemene opmerkingen maken. De volgende week volgt dan een exegetische behandeling van één tekstpassage waarop de discussie zich nogal eens toespitst, namelijk het zogenaamde 'zwijggebod voor vrouwen' in 1 Korintiërs 14,33b-36.

De *Amazones*

Waarom heeft dit artikel tot titel: Paulus en de *Amazones*? Omdat ik mij afvroeg **wat** hij, de apostel, geschreven zou hebben aan de gelovigen in Amazonië, wanneer hij

daar gepredikt had. Het is bekend dat de cultuursituatie in dit (volgens sommigen mythologische) gebied oppervlakkig gezien wat afweek van wat elders gebruikelijk is. Niet mannen, maar vrouwen rijden hier te paard en goed ook! Terwijl in de overige culturen van Paulus' tijd iedere vrouw altijd een curator of tutor boven zich had die bepaalde rechtshandelingen geldig moest maken, is de vrouw in Amazonië geheel zelfstandig. Dit betekent dus dat de mannen daar een onverantwoordelijk leven konden leiden, huismannen bij de lege stal.

Wanneer hier nu eens gemeenten waren gesticht, hoe zou Paulus daaraan dan geschreven hebben? Zouden we dan bijvoorbeeld het volgende gelezen hebben? En zou er misschien eens een apocriefe brief gevonden kunnen worden waarin dit te lezen is?

'Hoewel ik in alle gemeenten van de heiligen de vrouwen opdraag te zwijgen, draag ik dit bij u aan de mannen op, want het staat lelijk wanneer een man spreekt in de gemeente. Laten zij thuis hun vrouwen vragen wanneer zij iets te weten willen komen.'

'Hoewel Adam eerst gemaakt is en daarna Eva, raad ik u aan dat de vrouwen leren in de gemeenten en dat de mannen zich daarvan onthouden, want zo is het wel-luidend in uw midden.'

Een dergelijke apocriefe brief is nog niet gevonden. En misschien moeten we Amazonië ook wel wat later dateren dan de dagen van Paulus!

HOOFDARTIKEL

Paulus en de Amazones

J. van Bruggen

UIT OF SCHRIJF

Het einde van de toorn II

J.W. Roosenbrand

KERKELEVEN

Zending-92: Op Gods tijd en naar zijn woord I

C.J. Haak

OPVOEDINGEN ONDERWIJS

Identiteit en centrale examens II (slot)

J.S. van den Berg

UIT DE KERKEN

Mei: hars en mond en handen I

E.A. de Boer

LITERATUUR

De Middeleeuwen... donker? I

P.C. van Daalen

Er wordt nogal eens gezegd dat Paulus' brieven niet kunnen aansluiten op onze tijd omdat hij die niet heeft gekend. Had hij Amazonië maar gekend: wie weet hoe hij dan had geschreven!

Bij nader inzien is dit echter toch een wat vreemde redenering. Amazonie is soms een cultuur, maar het is altijd al een denkpatroon geweest. Tenslotte dachten en droomden ze er reeds nimmer in de eeuwen ver vóór Paulus. De apostel had dus heel goed vanuit het Amazonië-model kunnen schrijven, wanneer hij dat gewild had. Anders gezegd: al zou het waar zijn dat de wereld in Paulus' dagen in 7e totaliteit te beschrijven zou zijn als een patriarchale samenleving, potdicht voor de vrouw, dan nog is de mannelijke geest in allen tijde vrij om vanuit een heel ander model dan het in die cultuur gerealiseerde, te dromen, te dicteren of te profeteren!

Het gevaar van een vereenvoudigd tijdsbeeld

Hier komt nog iets bij. De wereld buiten Amazonië is nog niet het omgekeerde daarvan. Men suggereert vaak dat de wereld van Paulus gekenmerkt werd door een submissieve vrouwenhouding* en een dominante mannencultuur. Dit is een onverantwoorde vereenvoudiging van de plurale werkelijkheid bij Hellenen, Scythen en barbaren en het is bovendien een tekening die alleen naar symptomen en niet naar systemen kijkt.

Het is een vereenvoudiging omdat de antieke cultuur allerlei situaties kent, van misbruikte slavinnet tot misbruikende koninginnen als Cleopatra. Van onderdrukte vrouwen tot zelfstandige ravenvrouwen als Lydia de purperverkoopster. Van hulpbehoevende meisjes tot alleenreizende vrouwen als Febe.

Kennisname van wat uitvoeriger beschrijvingen van de cultuurgeschiedenis van Grieken, Romeinen, Kelten (Galaten!), Syriërs en Egyptenaren leidt al spoedig tot de

conclusie dat het leven vroeger evenveel variaties kende als tegenwoordig en dat iedere cultuur niet alleen gelijktijdig variaties kent, maar ook soms wisselt per generatie. We hadden het kunnen weten, wanneer we vandaag om ons heen kijken. Voortdurend wordt ons in Nederland gesuggereerd dat onze tijd en onze wereld zo gemanicipeerd zijn dat er een breuklijn is gekomen met de tijd van de bijbel. Wie echter eens uitrekent hoeveel procent van de huidige wereldbevolking deelt in dit 'moderne' cultuurpatroon, zal spoedig ontdekken dat een groter percentage van de mensheid in een heel ander patroon leeft. Weliswaar is dat deel armer en minder 'ontwikkeld' dan het rijke Westen en voor het gemak wordt het daarom even vergeten, maar het is toch wel wat arrogant om bepaalde culturele situaties in sommige lagen van de Westerse samenleving te beschouwen als het complete beeld van 'onze tijd'.

Enig contact met islamitische tijdgenoten kan ons trouwens leren dat de positieve kijk die velen van ons in Nederland hebben op eigen cultuur in het geheel niet gedeeld wordt. Voor veel islamieten is dat wat het Westen beschouwt als verworpenheden in feite niet meer dan decadentie en verval.

Het verdient dus aanbeveling niet te snel een tijdsbeeld te generaliseren. In Paulus' dagen liet Amazonië zich op zijn minst wel denken en in onze tijd is het werkelijk het enige niet dat zich voordoet!

Geen symptomen vergelijken, maar systemen

Wanneer onze huidige tijd wordt afgezet tegen de tijd van de bijbel, maken we ons al gauw schuldig aan vereenvoudiging zowel van het verleden als van het heden.

Daarnaast is er ook het gevaar van het kijken naar symptomen in plaats van naar systemen: wie de plaats van de vrouw in de oudheid vergelijkt met die van de vrouw nu, ziet haar vaak afwezig waar ze nu aanwezig is (bijv. bij stemmingen). Maar er is een blinde hoek. Keer het eens om en vergelijk onze Westerse cultuur eens met de cultuur van die tijd als geheel. Dan zien we vrouwen vandaag achteruitgezet. Invloedrijke grootmoeders ontbreken: vrouwen worden in onze Westerse cultuur snel afgedankt! Moeders die vroeger de baas in huis waren moeten vandaag hun terrein vaak delen met bemoeialen van mannen. Het beïnvloedingscircuit van de vrouwengemeenschap met eigen vrouwenvertrekken waarin geen man binnenkwam is grotendeels verdwenen. Het laat zich ook denken dat een vrouw uit Paulus' dagen heel negatief zou oordelen over de positie van de vrouw in de Nederlandse samenleving, wanneer we ons tenminste niet beperken tot een bepaalde leeftijd en een bepaald sociaal niveau.

Twee illustraties

Ik wil twee illustraties geven van het permanente scheelkijken naar het verleden waaraan onze tijd zo schrikbarend lijkt.

Als eerste voorbeeld een tekstpassage uit een geschrift

KERNREDACTIE

DR. W.G. DE VRIES (eindred.) DR. G.J. VAN MIDDELL KOOP, PROF. DR. M. TE VELDE

OVERIGE REDACTIELEDEN

DR. R. TER BEEK, DR. B. LUIJTEN, DR. C.J. DE RIJTER, PROF. DR. C. TRIMP, DR. H. VELDMAN, PROF. DR. K. VELING

MEDEWERKERS

DR. J.A. BOERSEMA, J.M. DE JONG, A.JOH. KISSES, DR. J. MESSELINK, DR. J. SMIT

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan
De Reformatie Postbus 21 8260 AA te Kampen

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V. Postrekening 406040 t.n.v.,
De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA Goes, Tel.: (01100) 15591

ABONNEMENT

f 84,75 per jaar; f 45,25 per halfjaar; studenten f 69,25 per jaar (binnenland).
Buitenland: f 143,50 per jaar (zeepost)

Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn

Losse nummers f 1,85 (excl. porto)

ADVERTENTIES

Prijs: f 0,45 per mm. Contracttarief op aanvraag

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan artikelen uit dit blad over te nemen

ISSN 0165-5191

dat (waarschijnlijk ten onrechte) aan Demosthenes wordt toegeschreven. Het stamt uit het midden van de vierde eeuw voor Christus en het wordt nogal eens geciteerd om ie laten zien hoe de vrouw een soort voetveeg voor de mannen was in de Griekse wereld en dus (?) in de tijd van de bijbel. In de zogenaamde *Aanklacht tegen Neaira* lezen we het volgende:

'Want de courtesanes hebben we voor ons plezier, de concubines voor de dagelijkse verzorging van ons lichaam, en de echtgenote om legaal kinderen te krijgen en om een betrouwbare bewaakster te zijn van het gezin' (*Tegen Neaira*, 122).

Uit zijn verhand gelicht is dit een walgelijke uitspraak. In de aanklacht gaat het echter om een Atheense man (Stephanus) die niet Neaira leeft, terwijl zij ervan wordt beschuldigd niet van Atheense afkomst te zijn en vroeger prostituee te zijn geweest. Stephanus zou nu *haar* (onwettige) kinderen laten doorgaan voor de zijne, met als gevolg dat zo'n onwettige dochter van Neaira nu al voor de tweede keer is uitgetrouwd aan een Atheense burger als was zij een wettige dochter van Stephanus. De aanklager wil daarom de slavinnen van Neaira laten folteren om gewaar te worden of de kinderen van Stephanus, die zogenaamd stammen uit een eerder huwelijk met een Atheense vrouw, in feite niet juist Neaira en als kinderen van andere mannen geboren zijn. In dat specifieke verband moet liet citaat geplaatst. De spreker wil de positie van vrouwen niet als laag typeren. Hij wil alleen aangeven dat binnen het raszuivere Athene gewaakt moet worden voor de bescherming van het huwelijk en de wettigheid van de kinderen. De praktijk van courtesanes en concubines is niet zo fraai, al wijkt zij niet af van de 20ste-eeuwse Westerse cultuur (!), maar het gaat er de spreker alleen maar om dat de *burgerlijke stand* niet vervalst wordt. Courtesanes en concubines, alles goed en wel, maar de opbouw van het nageslacht en de voortzetting van de staat zijn gediend bij goede moeders, schildwachten voor de samenleving! In feite is deze retorische uitspraak in een specifieke proces-situatie een hommage aan *moeder* de vrouw.

Een tweede voorbeeld: westerse incensen nemen er vaak met afgrijzen kennis van hoe in rabbijnse discussies de strengste rabbi's de ruimste echtscheidingsgronden verdedigen. Wijst dat juist op de combinatie van orthodoxie met onderdrukking van de vrouw? We gaan nu maar even voorbij aan de ruimte die een geëmancipeerde cultuur toekent aan echtscheiding! Men vergeet echter hij de beoordeling van de rabbinen, dat huwelijken in die tijd als regel per contract werden *gesloten*. Ze moesten als huwelijk nog 'gemaakt' worden *na* de trouwdag! Daarom is het verstandig, man en vrouw te stimuleren tot positief gedrag tegenover elkaar. Dit gebeurt door de echtscheiding (een angstig perspectief) als dreiging boven het huwelijk te hangen. Hoe meer echtscheidingsgronden, hoe meer redenen om het elkaar naar de zin te maken! Het gaat om de *preventieve* werking van dergelijke regels. Vrouwen zullen zich meer inzetten voor een goede sfeer

in het huwelijk, wanneer het risico van verstoting zonder een wachtend loket van de Bijstand nogal groot is. Met andere woorden: deze rabbi's waren *op hun manier* en *binnen de kaders van hun tijd* uit op de bescherming van het huwelijk en niet op de onderdrukking van de vrouw.

De moraal van deze illustratie? is: willen we zinnig en *wetenschappelijk verantwoord* praten, dan moeten we altijd *systemen* met elkaar vergelijken en niet symptomen. En dan blijft elke tijd **net** zo bont gecompliceerd als de menselijke natuur altijd al is geweest. Wie zich schuldig maakt aan zwart-wit vergelijkingen van de bijbelse (patriarchale) cultuur met de moderne geëmancipeerde tijd kent noch het verleden noch het heden.

De bakermat van apostolische geboden

We kunnen de tijd waarin wij zelf leven niet zo gemakkelijk verklaren tot een gebied dat ver buiten het bereik van bijbelwoorden is komen te liggen, omdat het op de kaarten van die tijd helemaal nog niet zou voorkomen.

Een andere vraag blijft daarom van belang: waren de apostolische geboden gevoed door de beperkte horizon van de auteurs? *Reageren* ze slechts op wat ze zagen in hun onmiddellijke omgeving? In dat geval klevden hun woorden natuurlijk wel vast aan die vroegere tijd.

In werkelijkheid is er echter met de woorden van de apostelen heel iets anders aan de hand. Zij komen niet op uit interactie tussen een mens en zijn directie omgeving, maar zij komen op uit de *wil* van God. Dit sluit niet uit dat de brieven van Paulus landen in de omstandigheden van die tijd, maar ze hebben hun oorsprong in iets anders. Paulus is een apostel door de wil van God (en niet van de mensen: zie Galaten 1).

Zijn argumentatie is in veel gevallen niet cultuurgebonden: Paulus beroept zich op de paradijs-liistorie. Hij verwijst naar de schepping door God.

Dit betekent dat we de kernvraag niet moeten reduceren tot wat we met een aantal brieven uit een andere cultuur aan moeten, maar dat we moeten kiezen: accepteren we het gezag van God over ons leven en erkennen we een wil boven die van man of vrouw?

Mensbeeld en Godsbeeld

Op dit punt kan een heilzame werking uitgaan van de zogenaamde feministische theologie. Hoewel ik op zich de woordverbinding van het bijvoeglijk voornaamwoord *feministisch* met het zelfstandig naamwoord *theologie* onmogelijk vind, is het wel leerzaam dat mensen die starten bij de positie van man en vrouw zoals zij die zelf beleven of zien, tenslotte ook behoefte krijgen aan een ander, meer vrouwelijk, Godsbeeld: de godin van de Amazones? Nu is onze Here God geen man: Hij is oneindig meer dan de mens, Hij is de Schepper. Dit betekent dat man en vrouw tot eerbiedig luisteren worden geroepen. Wie aan de andere kant wil beginnen en het goed recht van zijn of haar eigen identiteit als uitgangspunt neemt in de kerk, komt vroeg of laat uit bij de vraag hoe we over God den-

ken. Of nog beter: hoe onderworpen we willen zijn als kinderen van Adam en Eva aan onze Schepper van het begin. De zogenaamde hermeneutische voorvragen kunnen ook de struiken zijn waarin wij ons verschuilen voor de Heilige!

De nieuwe vuurkracht van de bijbelse 'gegevens'

Wanneer wij nu ons oor te luisteren leggen bij het Nieuwe Testament kan een kort overzicht van de algemene thema's ons reeds leren hoe weinig de apostolische geboden opkwamen uit hun eigen tijd of omgeving. We stuiten integendeel op vruchten van vernieuwende openbaring in de culturen van toen en nu. *Systeemvergelijking* laat zien hoe *uniek* het Nieuwe Testament is. Dit kan ons dan voorzichtig maken bij de exegese en het moet ons ervoor behoeden te snel op grond van enkele symptomen binnen het Nieuwe Testament of in onze eigen directe omgeving te besluiten dat wij buiten het bereik zouden zijn komen te liggen van deze geschriften.

1. In Christus is noch man noch vrouw. Er is geen waardeverschil voor God en dus ook niet voor elkaar (wij zijn medeërfgenen). Dit is nu duidelijk een element dat bewijst hoezeer de apostelen geen kopieën zijn van hun tijd. Hier sloeg en slaat de genadige openbaring van God heel wat menselijke zekeringen stuk!
2. In het horizontale vlak leidt dit echter niet tot nivellerende uitwisselbaarheid van man en vrouw. Fysiek al niet (de vrouw zal kinderen baren, is het zwakkere vat dat eer moet ontvangen), maar ook historisch niet (God maakte de vrouw uit de man en mannen uit vrouwen; Eva en Maria hebben juist als *vrouwen* unieke plaatsen). De wijze waarop in de bijbel over man en vrouw wordt gesproken vanuit de scheppingsgeschiedenis is zeer concreet en heel afwijkend van wat Grieken en Romeinen gewend waren. Hier vinden we een revolutionair ander uitgangspunt voor onze gedachtenvorming. Een uitgangspunt dat niet veroudert, omdat het geen ideologie is maar feitelijke geschiedenis. Wij hebben Adam en Eva in ons bloed!
3. In het huwelijk is er een wederkerige zorg voor elkaar met bij ieder een eigen karakter (leidende zorg, volgende zorg). De bijbel noemt de echtgenote echter nergens de slavine of dienstmaagd van de man. Het onderdanig zijn van de vrouw aan de man moet gebeuren op een wijze die past bij de unieke relatie van twee gelijkwaardige mensen, dit betekent dus: uit vrije wil en met respectvolle acceptatie. Opvallend nieuw is de *mentaliteit* die hier aan de gehuwden tegenover elkaar wordt geleerd. De onderdanigheid van de vrouw ten opzichte van de man krijgt hier een nieuwe kleur en belichting. Het wordt de man onmogelijk gemaakt het thema van de onderdanigheid te maken tot de sokkel voor zijn eigen standbeeld. Integendeel dwingt het thema van de wederkerige liefde de man om van elk voetstuk af te stappen en zijn

vrouw te verzorgen zoals het hoofd het lichaam verzorgt. Er staat wel dat Sara haar man *heer* noemde, maar niet dat Abraham haar als zijn *dienares* aansprak!

4. In de christelijke gemeente delen allen gelijkelijk in de gaven van de Geest (er zijn profeten én profetessen). Deze gaven worden ook niet afgeremd, wel wordt duidelijk gemaakt dat de gelijkheid in gaven nog niet leidt tot opheffen van vrouwelijke resp. mannelijke posities in kleding en gedrag (1 Kor. 11; 1 Tim. 2). Vergeleken met de synagoge en de hellenistische tempeldienst is dit opvallend nieuw!
5. Naast helpers in de gemeente zijn er ook helpsters. In de Oude Kerk hadden zij taken die bij ieder pasten (zo werden bijv. vrouwen die in de vrouwenvertrekken mochten binnengaan vaak belast met het pastorale werk onder vrouwen). Hier krijgen de algemene uitgangspunten handen en voeten!
6. Er zijn enkele teksten waarin voor een bepaalde activiteit de één wel en de ander niet wordt aangewezen. Dit betreft het 'spreken' in 1 Kor. 14 en het 'leren' in 1 Tim. 2 (zie hiervoor het hoofdartikel van de volgende week).

Conclusie

Wij vallen in de 20ste eeuw niet bij voorbaat buiten het bereik van bijbelwoorden. Integendeel!

Gereformeerde mensen zullen dit ook erkennen. Toch kan er een klimaat groeien waarin enerzijds de bijbel de erkende bron is voor geloof en handelen, maar waarin anderzijds het *gevoel* van afstand en niet-toepasbaarheid toeneemt. Het is van belang niet alleen met ons verstand maar ook met ons hart open te blijven staan voor bijbelse woorden, onder andere over de mens als man en vrouw. Daarom is het steeds meer noodzakelijk ons bewust te worden van de *suggestie* die er ligt in de manier waarop vaak over cultuur en geschiedenis wordt gesproken (en gefilmd). Die suggestie van superioriteit van onze eigen tijd ondermijnt het gevoel en daarna zal te zijner tijd het verstand wel volgen. Verdediging van het gezag van de Schrift begint eerder dan bij de eerste bovengrondse aanval! Wie niet kritisch staat tegenover het eigen tijdsbeeld, zal op den duur vanzelf wel kritisch worden tegenover de Schriften. De Geest uit God die aansluit bij de echte geschiedenis is namelijk een andere dan de geest van de tijd die zich sterk maakt door zich af te zetten tegen een drogbeeld van het verleden.

J. van Bruggen

* Submissieve vrouwenhouding = houding waarbij de vrouw ondergeschikt is aan de man.

HET EINDE VAN DE TOORN II

'Predik, want hun boosheid is opgestegen voor mijn aangezicht';

'Nog veertig dagen en Ninevé wordt ondersteboven gkeerd';

'Wie werv mocht God zich omkeren en berouw krijgen van zijn brandende toorn'.

Jona 1 : 2; 3 : 4 en 3 : 9.

Jona moet leren om met Gods ogen te kijken en om met Gods hart mee te voelen. Uiteindelijk gaat het erom dat hij mee leert voelen met het geduld en de barmhartigheid van de HERE.

Maar dit geduld van God is heel wat anders dan ongeïnteresseerdheid.

Zulke onverschillige goden zijn er in verschillende godsdiensten ook: in feite worden ze niet geraakt door het kwaad op deze wereld, omdat ze niet werkelijk betrokken zijn op de mensen en op alles wat er hier omgaat.

Zulke christenen zijn er trouwens ook, die niet werkelijk geraakt worden door het onrecht in de wereld, omdat zij hun tijd wel uitdienen en zonder problemen een hemel verwachten.

Jona is het boekje van Gods geduld, maar dm tegen de achtergrond van Gods brandende toorn over het onrecht dat ten hemel schreit. Er gloeit verontwaardiging bij de HERE.

Ook die verontwaardiging wil Hij overbrengen op ons.

Want dat is waar het God om gaat bij Jona: Gods toorn tegen de grote stad is hoog opgelopen, en Hij wil Jona gebruiken om daartegen te preken. 'Predik, want haar boosheid is opgestegen tot Mij'. God stuurt een prediker tegen de slechtheid van Ninevé. Dat is om Ninevé nog een kans te geven. Maar het is ook om Jona te vormen. God wil Jona en ons mee leren voelen met zijn eigen brandende verontwaardiging en zijn eigen vurige liefde.

Maar Jona vindt de straf over Ninevé prima, als hij er zichzelf maar niet inee hoeft te laten. Hij vlucht weg voor zijn verantwoordelijkheid.

Maar uiteindelijk krijgt God hem zover dat hij toch gaat. Zijn boodschap voor Ninevé is een ultimatum. God geeft ze nog 40 dagen de tijd. Het is de boodschap van de toorn van God.

Wij spreken in ons evangelisatiewerk veel over de liefde van God, maar we moeten niet vergeten ook de toorn en de haat van God te verkondigen. Het eeuwige evangelie

dat bestemd is voor alle volken, houdt in: 'vreest God en geeft Hem eer, want de ure van zijn oordeel is gekomen, en aanbidt Hem die de hemel en de aarde en de zee en de waterbronnen heeft gemaakt' (Openbaring 14 : 6-7).

Hij roept tot bekering. Omkeer, een ander leven, kappen met je verleden. God is heilig. Het leven draait om Hem, niet om ons en onze eigenbelangen.

Wanneer we Gods Woord doorgeven betekent dat: de mensen leren zichzelf met Gods ogen te bekijken. Daarvoor zullen we eerst zelf met Gods heilige ogen moeten leren kijken. Zijn ogen zijn als een vuurvlam.

De andere kant is: willen we lijken op God die een weg zoekt om zijn toorn uit te stellen, om vergeving te verlenen, om zijn geduld te verlengen?

Hij zoekt een weg om deze wereld bij zichzelf terug te brengen.

De inwoners van Ninevé hebben er iets van begrepen hoe dicht genade en toorn bij elkaar liggen.

Wie weet, misschien! Misschien is er een uitweg! De buitenlandse profeet heeft daar niet met zoveel woorden over gesproken, maar wie weet!

Er is nog hoop, er zijn nog 40 dagen tussen nu en de ondergang.

'Wie weet, misschien' betekent: het kan eigenlijk niet. Want door de scherpe prediking van Jona zijn de mensen van Ninevé voor het eerst eerlijk in de spiegel van God naar zichzelf gaan kijken. 'Wie weet' betekent niet dat zij zo'n negatief beeld van God hebben. Maar hun zelfbeeld is ineens een stuk minder positief. Niet dat de mensen van Ninevé God wantrouwen, maar het betekent dat zij alle vertrouwen in zichzelf verloren zijn.

Er komt een eind aan Gods toorn. Niet omdat jezelf nog wel meevalt. Niet omdat die toorn van God vanzelf wel overgaat.

Het einde van zijn toorn is een verrassing.

De genade is niet goedkoop: 'misschien, wie weet zal Hij genadig zijn!'

Liever dan ons onrecht ongestraft te laten, heeft Hij het gestraft aan zijn Zoon. Alleen Hij redt ons van de komende toorn.

J.W. Rnosenbrand

ZENDING-92:

OP GODS TIJD EN NAAR ZIJN WOORD I

Hoe moeten we vandaag zending drijven, Dat was de vraag van de oriëntatievergadering op 1 februari 1992 in Apeldoorn. Die dag was belegd door de zendingsdeputaten van de Provinciale Synode van Gelderland. Ze hadden mij gevraagd een inleiding over die vraag te houden. Wat ik daar gezegd heb, komt nu hier (zij het niet altijd in dezelfde woorden) op papier. De ondertitel van dat verhaal laat de bedoeling en de grenzen van m'n bijdrage zien:

Bij de start van bij-tijds, Gelders, Gereformeerd zendingswerk, AD 1992.

0. Inleiding

0.1. Een dubbele felicitatie

Op 26 oktober 1991 besloot de Algemene Vergadering van de samenwerkende kerken met de zending kerk van Enschede-Noord dat de hulp van de kerken van de PS Gelderland per 1 januari 1992 niet meer nodig was. Maar voordat er nu een gat zou vallen in Gelders zendingswerk, had de PS al Deputaten zending aangesteld. Gefeliciteerd met deze vooruitziende blik en slagvaardig beleid. Op deze manier worden de bestaande kerkrechtelijke structuren gebruikt om de zendingstaak a.h.w. een vertrouwd dak boven het hoofd te geven.

Een tweede felicitatie is m.i. op 7'n plaats voor de manier waarop het werk nu wordt aangepakt. Deputaten hadden immers kunnen volstaan met Spakenburg-Zuid te bellen om het lijstje van resterende zendingsterreinen op te vragen en dan maar hals over kop aan het werk te gaan. Die verleiding hebben ze weerstaan. Ze willen tijd en ruimte om zich, samen met de kerken, breder te kunnen bezinnen op de eisen en mogelijkheden, evt. de gevaren, voor zending in 1992. Wie aanpak belooft veel goeds. Ik hoop dat mijn verhaal verder kan brengen in die lijn en met dat perspectief.

0.2. Achtergrond

Hoewel Deputaten nu een oriëntatie-zending uitschrijven, is het zendingswerk de Gelderse kerken niet vreemd. Ik

beperk me nu tot de situatie na de Vrijmaking. Toen in de jaren '50 Enschede-Noord het zendingswerk in Irian Jaya begon kon zij rekenen op de steun van de kerken in de classes Enschede en Hardenberg, maar ook van enkele Gelderse kerken, o.a. Ermelo. In de jaren '70 kwam er een structurele wijziging door de aanvaarding van het rapport *Goede orde op het thuisfront*. Vanaf 1975 werkten alle kerken in de PS Overijssel en Gelderland met Enschede mee t.b.v. het (bestaande) zendingswerk in Irian. Al met al zo'n 40 jaar zending.

De nieuwe situatie nu is dus niet dat Gelderland geen zendingswerk deed, maar dat de kerken nu a.h.w. voor het eerst eigen zendingswerk kunnen aanpakken. Op eigen initiatief, met eigen organisatie, naar eigen mogelijkheden. Maar vooral met de eigen opdracht die God nu specifiek op úw schouders legt. De oriëntatieperiode is toch m.n. hierom belegd, om te ontdekken op welke wegen God ons in onze specifieke omstandigheden leidt. Om te ontdekken wat zijn Woord van ons vandaag t.a.v. zending vraagt. Vandaar de titel: Zending-92, op Gods tijd en naar zijn woord.

1. Veranderingen in die 40 jaar

Op Gods tijd, d.w.z. 1992. D'r is in die 40 jaar intussen wel heel wat veranderd om ons heen. En die veranderingen hebben consequenties voor de zendingstaak. In vogelvucht proberen we nu oog te krijgen voor die veranderingen:

1.1. De 'wereld'

1.1.1. Politiek

De grote verandering die we vanaf de 2e Wereldoorlog mee maakten, is wel de omslag naar het zgn. na-koloniale tijdperk. Dat hield in dat Europese, westerse landen zich politiek terug moesten trekken uit hun kolonien in andere werelddelen. Engeland uit India, b.v., Frankrijk uit Zuid-Azië, België uit de Congo. En wij herinneren ons maar al te goed dat Nederland zich in twee stappen, 1948/9 en 1962/3, moest terugtrekken uit Indonesië. De volken uit die gebieden, die we nu 'derde wereld-landen' noemen, kwamen op voor hun eigen zelfstandigheid. Ze eisten politieke autonomie, zelfbeschikkingsrecht en wilden als volwassen staten erkend worden. Het ging allemaal niet van een leien dakje, met veel bloedvergieten gepaard. Maar het Westen moest inbinden, en daarmee haar poli-

tieke superioriteit. We wijzen alleen maar op het terugtrekken van Amerika, het Westen, uit Vietnam in de jaren '70.

Dat betekent niet dat in at die opkomende nieuwe staten, die ook een plaats in de Verenigde Naties kregen, na het verdrijven van de imperialistische onderdrukker, de rust onder de bevolking terugkeerde. Politieke machts-overname betekent nog geen interne stabiliteit en eensgezindheid voor de bevolking zelf. Nieuwe nationale regeringen blijken net zo goed koloniale neigingen te hebben, ten koste van een groot gedeelte van de bevolking. Er broeit heel wat. Wie denkt niet aan Timor-Timor, waar de Fretilin nog steeds tegen Indonesië vecht. Zijn ook onder ons de meningen over b.v. de OPM in Irian Jaya niet verdeeld, en niet alleen uit heimwee naar de 'oude tijd'? Of wat gebeurt er in Zaïre? DVN-werkers moesten na nog geen jaar evacueren en de nieuwe zendingen van Spakenburg-Zuid komen het land voorlopig niet binnen. De onophoudelijke reeks van de *interne revoluties* brengen vele derde wereld-landen, vanwege de politieke onbestuurlijkheid, naar de rand van de afgrond. In die draaikolk stak een nieuwe politieke macht de kop op; *de Islam-siaur*. Het Iran van Khomeiny bracht een golf van herlevend islamitisch zelfvertrouwen in het zich **mee**. Het werd voorbeeld voor vele fundamentalistische stromingen. In die tijd gingen b.v. in Jakarta duizenden de straat op met de eis om nu eindelijk ook Indonesië met z'n 90% islamitische bevolking tot Islam-staat te verbouwen. En wat gaat er in Algerije gebeuren? Wat betekent dat voor de christenheid in die landen? Gaan er dan deuren dicht?

Maar *dan* ook, totaal onverwacht toch wel: de *ondergang van het communisme in Oost-Europa*. En wie zal de doorwerking ervan voor de hele wereld nu al in kaart kunnen brengen, b.v. in verband met vele marxistisch getinte bevrijdingsbewegingen? Een omslag die geweldig veel deuren opent. Maar ook. **wat** brokkelt er nog meer af, wanneer we het grote 'Rusland' in vele landen uiteen zien vallen? En welke gevolgen zal een felle nationalistische houding zoals die in Joegoslavië z'n slachtoffers eist, in het zich mee brengen. De tendens naar (kleinere) politieke eenheden op grond van volksaard of culturele identiteit lijkt niet te stuiten. Ook Schoiland, hoorden we onlangs, overweegt loskoppeling van Engeland.

Om dan nog maar te zwijgen van de ontwikkelingen in Zuid-Afrika n.a.v. de *afschaffing van de Apartheid*. Het blijkt zonneklaar dat er niet alleen een strijd wit-zwart gestreden moet worden, maar ook wit met zwart tegen wit (AWB) of zwart tegen zwart. In Europa kunnen **we**, vanwege de politieke onrust, een *verdergaande volksverhuizing* verwachten. Naar verluidt staan 13 miljoen mensen gereed om in de komende jaren West-Europa binnen te komen, in de hoop op werk, overleving, met verzoek om onderdak, politiek asiel. Met de vraag naar een *leefbaar* plekje op Gods aarde. Zouden deze ontwikkelingen niet vele, ongekende deuren voor zendingswerk openen?

1.1.2. Sociaal-economisch

Samenhangend met deze ontwikkelingen zijn de veranderingen op sociaal-economisch gebied. Termen als 'internationale hulpverlening' en 'ontwikkelingshulp' klinken ons al jaren vertrouwd in de oren. Maar hoe komt het dan dat minister Pronk nog vorig jaar wanhopig moest zuchten dat ontwikkelingsgelden verdwenen in een bodemloze put? En hoe komt het dat we met alle vooruitgang toch b.v. de hongersnood in Ethiopië niet kunnen voorkomen? Ja, werd er eigenlijk **wel** vooruitgang geboekt?

De meeste derde wereld-landen komen niet verder dan het optellen van de groter wordende buitenlandse schulden, gepaard gaande met onvoorstelbare inflatie. De steeds groter wordende kloof tussen rijk en arm is het gespreksonderwerp van veel missionaire bezinning. Mag het Westen dan politiek gezien **aan** macht hebben ingeboen, economisch gezien rijnt de westerse structuren oppermachtig aanwezig tot in de verste uithoeken van de aarde. De haat tegen het Westen en tegen de boodschap uit het Westen is er niet minder op geworden, al zijn er genoeg die als gastarbeider **wél** economisch heel op westerse bodem verwachten.

1.1.3. Technisch-wetenschappelijk

Door de ontwikkelingen op technisch-wetenschappelijk gebied wordt tegenwoordig de wereld, Gods aarde, wel genoemd een 'globaal village'. We leven met z'n allen in één groot dorp. Door telecommunicatie is het b.v. mogelijk telefonisch overleg te plegen met zendingen of broeders en zusters van de nationale kerken. Overleg en contact waar vroeger, per vliegtuig of met de boot, dagen, weken of maanden voor nodig waren. De snelheid waarmee beslissingen kunnen, soms ook: moeten, worden genomen, is geweldig toegenomen. De vrucht van het effectiever werken d.m.v. computers, TV en video's wordt op de zendingsvelden al net zo gretig geplukt als hier. De tijd is voorbij dat zendingen zich kunnen 'begraven in het oerwoud'. Anders zorgen de ganse dag spelende cassette-recorders van de dorpsbewoners in Boma of Tiau er wel voor dat je hij de tijd blijft...

Maar dit is ook de tijd van de secularisatie, dichtbij en verweg. Het vertrouwen in de god van wetenschap en techniek mag dan wel onder de kritiek staan van het post-moderne denken, het heeft wel degelijk het geloof in de God van de Schriften ondergraven. De secularisatie **eist** alleen al in de westerse wereld 53.000 slachtoffers per dag. Dagelijks zeggen 53.000 mensen God en kerk vaarwel! Of dit, helaas, iets te betekenen heeft voor zending!

1.1.4. Cultuureel

We zagen politieke structuren uiteen vallen, maar dat ging gepaard met het opkomen en herleven van de waardering van de eigen identiteit, de eigen traditie, eigen volksaard of nationaliteit. Op politiek gebied ontmoeten we het felle nationalisme, waarom Kroaten en Serviërs elkaar liever doden dan spreken. Cultureel-maatschappelijk horen we over racisme en neo-fascisme. terwijl ook

anti-semitisme (grafschendingen) weer de kop opsteekt. Positief vertaald betekent dit het claimen van een eigen gezicht in de wereld van volken en mensen. De culturele anthropologie heeft zich intussen een waardevolle plaats veroverd in de missiologie. De nadruk op het eigene, specifieke, nationale, of 'indigenous' karakter van een volk of groep van mensen heeft in de zending een geweldige vlucht genomen, zowel voor de benaderingsstrategie als voor de opbouw van de nationale kerken. We komen daar nog op terug.

Aan de andere kant is er ook sprake van internationalisering en relativisme. We maken, b.v. door TV en vakantie-reizen, diepgaand kennis met andere landen, volken en culturen. Hoeveel verschillende culturen zijn er niet! We hebben het afgeleerd om één cultuur normatief te stellen. Want waarom zou nu juist de westerse cultuur, die o.a. door het christendom gestempeld is, beter zijn dan de imponerende Afrikaanse, Aziatische, Chinese of Latijns-Amerikaanse culturen? Wat is eigenlijk dé westerse cultuur? Maar ook, wat is dé Afrikaanse cultuur? Binnen grote gehelen bestaan weer heel wat 'sub-culturen'. Wie zal nu uitmaken hoe je moet leven en wat je moet doen? Wat zal een zendeling mij komen vertellen over mijn huwelijk b.v. of over mijn geldbesteding? Laat 'm bij zichzelf beginnen! En Gods Woord wordt al net zo 'cultuur-gebonden' geacht als de westerse evangelieprediker...

1.1.5. Religieus

Voor de Tweede Wereldoorlog konden nog boeken worden uitgegeven die de ondergang van de niet-christelijke godsdiensten voorspelden. De wereld zou langzamerhand veroverd worden door het christelijk geloof, terwijl de grote godsdiensten een zekere dood tegemoet gingen. Na de oorlog verschenen trouwens ook boeken die het einde van het christelijk geloof voorspelden. We weten in 1992 intussen wel anders. We hebben de herleving van de Islam meegemaakt. Een opkomend, zelfbewust en met missionaire ijver bezielde come-back van een onderschat geloof. En het blijft bepaald niet beperkt tot de Arabische wereld. Onlangs deed de eerste islamitische hoogleraar aan de RU in Amsterdam z'n intrede, terwijl in Zwolle een Nederlander, na grondige theologische opleiding, optreedt als imam voor de islamitische gemeenschap.

Maar ook het Buddhisme zond zijn zendingen naar het Westen. De oosters-aandoende secten schieten in Europa en Noord-Amerika nog steeds als paddestoelen de grond uit. New Age-mentaliteit is niet meer weg te denken van het religieuze toneel. In 1990 stond nog 23% van de wereldbevolking te boek als christelijk (in brede zin), tegen 2000 zal dat, onverhoopt uiteraard, slechts nog 16% zijn. Daar komt nog bij dat m.n. in het Westen de secularisatie toesloeg. We zijn terecht gekomen in een post-christelijk tijdperk, heet het. Je mag nog wel geloven. Maar de uniciteit van het christelijk geloof is, bij zoveel andere 'opties' in een religieus pluralisme, toch wel definitief achterhaald!

1.2. Christendom en zending

Wat betekenen al deze tendenzen nu voor christendom en zending? We willen een paar belangrijke elementen naar voren halen.

1.2.1. Derde wereld-kerken als missionaire kracht

– Zelfstandige, nationale kerken

De nationalisering van de staten heeft ook een nationalisering van de kerken met zich meegebracht. Er kwam een steeds grotere druk op het eigen inheems karakter van de 'dochter'-kerk. Bekend zijn de 'drie zelden', als veelgebruikte maatstaf voor zelfstandigheid. De jonge, nationale kerk moest 1) zichzelf kunnen besturen, 2) in eigen onderhoud kunnen voorzien en 3) zelfstandig en met eigen middelen de boodschap in eigen omgeving kunnen uitdragen. Voor de oorlog werd er veel getobd over de juiste strategie door de zendingen. Na de oorlog bleken veel kerken, vgl. Indonesië, zelfstandiger dan ooit door de zendingen vermoed. Het 'zorgenkind' bestond niet meer. Er was een volwassen, zelfstandige kerk ontstaan, die zich niet meer liet gezeggen door de 'moeder-kerk' of piëteitsvolle verhoudingen.

– Loyale nationale kerken

Ja, er kwam door de nationalisatie en het anti-koloniale denken bij dat de westerse zendeling als handlanger van de imperialist niet langer welkom was. We herinneren ons uit de jaren '60 en '70 het 'Missionary, go home', of, op wat rationeler manier gezegd: 'de Moratorium-gedachte'. Bovendien eiste de nieuwe overheid loyaliteit van de nationale kerken. Kerken die nog steeds personele en materiële steun uit het Westen ontvangen, zijn dat wel echt b.v. Indonesische kerken? Ze worden met argusogen bekeken en krijgen te horen dat niet alleen het visum-beleid aan banden moet, maar ook dat de financiële kanalen onder overheidscontrole zullen komen.

Dat kunnen Enschede en b.v. DVN in hun oren knopen. Uit een hoog oplopende kwestie over door de overheid aangeboden aluminiumplaten als dakbedekking voor de kerk, dat aanvankelijk geweigerd werd door de zending (dat is ónze eer te na...) is gebleken dat juist door acceptatie van deze 'overheidssubsidie' de nationale kerk pas voor vol werd aangezien door de overheid.

– Zelfstandig theologiserende nationale kerken

Aan de andere kant proberen de kerken juist wél hun loyaliteit te bewijzen door te participeren in nationalistische programma's tot 'nation building'. Dominee's die zitting hebben in parlementen, raden en consultaties om én de overheid én de kerken van dienst te willen zijn. Op zo'n manier komt een 'vierde zelf' met steeds groter kracht opzetten: zelfstandig theologiseren in o.m. de behoefte en actualiteit van kerk en samenleving. Actueel en concreet nationale kerk zijn, wat betekent dat in Indonesië als je opgevoed bent door Nederlandse zendingen, met b.v. Nederlandse belijdenissen?

– Zelfstandige missionaire nationale kerken

Juist ook op zendingsgebied heeft deze nationalisering en verzelfstandiging grote betekenis. Want ook déze kerken verstaan hun zendingsroeping en zijn al even actief als wij, hier en nu, bezig met zendingswerk. Uiteraard eerst in eigen omgeving. Maar wel degelijk ook daarbuiten. Ook zij zenden zendelingen uit naar andere landen, niet het minst ook eerste en tweede wereld-landen. Er werken Indonesische en Koreaanse predikanten o.a. in Leiden en Amsterdam, om van de Amerikaanse maar te zwijgen (Viss., DAWN).

Van de huidige uitgezonden krachten is nu nog 60% afkomstig uit de westerse landen. Na 2000 zullen de meeste christenen in de derde wereld-landen wonen. Die zullen ook garant staan voor meer dan 50% van alle uitgezonden. De missionaire kracht van de derde wereld-kerken is niet meer weg te denken van het wereldtoneel van deze tijd.

1.2.2. Einde van de superioriteit van de Westerse kerken

– Einde eenrichtingsverkeer

Voor de kerken uit de westerse (eerste en tweede) landen betekent deze ontwikkeling het einde van het superioriteitsdenken. We hebben altijd geleefd met de gedachte dat wij de andere landen moesten evangeliseren en christianiseren. Die tijd is voorbij. Niet dat er nog niet vele taken zouden zijn, ook voor ons, in de derde wereld-landen. Maar niet meer eenzijdig, dominant, vanuit het westerse hoofdkwartier.

Je kunt je zelfs afvragen of de naam 'zending', d.w.z. dat wij iemand ergens heen zenden, geografisch, nog wel zo bij de tijd is. Natuurlijk kunnen en mogen kerken mensen uit-zenden naar andere gebieden, om te werken onder andere mensen. Maar dat zal, meestal, niet meer gaan zonder daarbij de kerken in dat land of dat gebied daarbij te betrekken. Wij mogen ons geen rechten aanmeten dat wij eerder of beter zending in b.v. de Koroway zouden kunnen drijven dan de GGRI in Irian Jaya. Wij kunnen wel als zgn. *partners* betrokken worden bij een bepaald buitenlands zendingsproject. Als we omgekeerd ook maar niet uitsluiten dat we hulp uit Indonesië zouden kunnen gebruiken voor projecten hier.

– Allesomvattende samenwerking

Deze ontwikkeling betekent ook dat we i.v.m. zending ook open moeten staan voor de vraag om gerichte hulp uit de derde wereld. Misschien vragen ze wel geen zendelingen, geen theologen, maar anthropologen of taalkundigen of mensen met verstand van ontwikkelingseconomie. Ik zeg niet dat dit dan wel in de plaats kan komen van de evangelieprediking. Die blijft immers primair en allesbeheersend in de zending. Maar terwille van de zending door eigen mensen van de nationale kerk kan men juist andere mensen nodig hebben. Wat wij zien als DVN-werk gebeurt toch ook op verzoek van de christenen daar. Het zou, zowel voor de nationale kerken als voor ons in Nederland, goed zijn dat die samenwerkingslijnen ook meer kerkelijke kleur kregen.

1.2.3. Nederland als zendingsterrein

– Kerkverlating

Over Nederland kan ik kort zijn. Dat Nederland 'zendingsterrein' is, is al bijna een uitgesloten cliché. Wie de cijfers van de kerkverlating op zich laat inwerken weet genoeg. Maar de groeiende getallen van de evangelische bewegingen dan!? Vergis u niet. De evangelischen halen de meeste aanhangers uit de bestaande grote kerken weg. Tegen 2000 is die mogelijkheid uitgeput. Als ze tenminste niet, onverhoopt, nog kunnen recrutereren uit onze kerken... Voor het zoeken van een 'terrein' hoeven we maar om ons heen te kijken. En mocht er een (ongemotiveerde) voorkeur voor buitenlanders bestaan, dan kunnen we in eigen land te kust en te keur terecht. In Amsterdam kun je vaak nu al beter met Engels dan met Nederlands terecht. Niet zo vreemd dus, wanneer onze kerk in Amsterdam ook hulp uit Gelderland verwacht...

– Post-christelijk

Een specifiek kenmerk van ons land is het zgn. post-christelijke denken. Met die erkenning geef ik niet toe dat het 'christelijke' voorbij zou zijn of niet meer geldig. Ik bedoel te erkennen dat we in Nederland te maken hebben met mensen die het christelijke achter zich hebben gelaten, als voorbijgaande fase in de cultuur. Ze gaan er niet meer tegen in (uiteraard doen ze dat impliciet wel). Jij mag ook best christen zijn. Maar gun hen dan ook hun geloof, hun rust, hun eventueel on-geloof. Zij zijn er bovendien gegroeid, doorheen gegaan, hoe moet ik het zeggen. Ze denken genoeg te hebben gezien en te weten van kerk en christendom (en m.n. de tekorten) om er definitief niet mee te willen rekenen. Zulk denken is nieuw. Want ze hebben het (meestal) nog nooit goed en echt leren kennen. Ze zijn groot geworden bij de gedachte van kerk als gepasseerd station. Voorgoed.

– Normaliteit van de Schriftkritiek

Ze worden daarbij in feite gesteund door een andere dominerende tendens: dat de Schriftkritiek normaal gevonden wordt. In geen ander tijdperk van de christenheid is zo de bron en het gezag van elk missionair optreden zo a priori gedoemd tot mislukken (naar de mens gesproken) dan door dit feit. We moeten soms niet zozeer tegen de 'wereld' ingaan, als wel tegen de 'kerk'. Uitgerekend kerken, predikers en theologen zijn belemmerende factoren van de eerste orde geworden voor de doorgang van het evangelie. Dát maakt Nederland, ook in het oog van veel buitenlandse christenen, tot zo'n zendingsterrein van toenemende zorg.

1.2.4. Wereldwijde oecumenische verbanden

De tijd van vandaag wordt gekenmerkt door de wereldwijde oecumenische verbanden. Over de hele wereld heen houden christenen van verschillende signatuur contact met elkaar, door raden, conferenties, assemblees, afvaardigingen en noem maar op.

- De Wereldraad van Kerken is wel het eerst waaraan we denken. Sinds de oprichting ervan in 1948 heeft deze 'raad' haar vleugels breed uitgeslagen. De meeste protestantse kerken over de hele wereld zijn lid van deze Raad en hebben vaak ook per continent weer hun sub-raden. Via de grote assemblees, maar ook via de conferenties van de Commissie voor Zending en Wereld-Evangelisatie heeft de WRK een niet meer weg te denken spoor door de kerk- en zendingsgeschiedenis geïrokken. Namen als New Delhi, Bangkok, Uppsala, Nairobi en onlangs nog, Canberra, zijn niet meer weg te denken, hoeveel kritiek er ook te leveren valt.

De WRK begon met de vergadering van Protestantse kerken, maar ontving in de Eoop der 'tijden ook de Remonstranten, de Grieks- en Russisch-Orthodoxen in haar midden. WRK is een begrip geworden, waarmee ook overheden rekening dienen te houden. Wie geen lid is van de WRK kan soms daardoor in grote moeiten koinen. We herinneren ons de moeizame start die Drachten destijds had in KalBar, juist vanwege de keuze tegen de WRK en de Indonesische Raad van Kerken. Her *International Review of Mission* is toch wel min of meer het toonaangevende zendingsblad in de wereld van nu.

- De Evangelicals vielen m.n. in 1961 uit de boot van de wereldwijde organisatie, toen de Internationale Zendingsconferentie opging in de WRK. In 1974 hebben zij, o.l.v. de inspirerende John Stott, met 4000 man in Lausanne weer duidelijk acte de presence gegeven. Daar stelden zij het zgn. Lausanne-verbond op, waarin ieder voor zich God belooft met zending en evangelisatie bezig te zijn. Het zgn. Lausanne-comité heeft intussen ook wereldwijd haar raden en conferenties, waaraan m.n. behoudende kerken en zendingsorganisaties meedoen. In het Manila Manifest van hun vergadering in 1989 knint nog meer dan in 1974 tot uiting dat men óók oog gekregen heeft voor het helpen met de daad, wat dan genoemd wordt de 'sociale verantwoordelijkheid'. Daarmee is een belangrijke wissel in evangelical kringen, die doorgaans alleen van het woord in de zending willen horen, genomen.
- De rooms-katholieke kerk had uiteraard al haar wereldwijde organisatie, maar heeft toch de laatste tientallen jaren duidelijk een inhaalmanoeuvre achter de rug. Het in 1965 door het 2e Vaticaans Concilie gestarte 'aggiornamento', het bij de tijd brengen, gaf het zendingswerk op verschillende punten nieuwe 'bezieling'. Er kwam niet alleen erkenning voor christgelovigen 'huiten de (RK) kerk', maar ook voor evangelische waarden in de andere religies. Op sociaal-economisch gebied sprak men in Latijns-Amerika, hoe voorzichtig ook, 'voorkeur voor de armen' uit. Hoewel Rome officieel geen lid is van de WRK, nemen heel veel roomse leden deel aan allerlei activiteiten van de WRK. Door een aantal encyclieken heeft de paus het rooms-katholieke missiewerk weer nieuw elan gegeven. De in 1991 uitgesproken encycliek

'Over de blijvende geldigheid van de missie-opdracht' bewijst dat Rome bepaald niet achter wil blijven.

- De International Conference of Reformed Churches mag hier niet ontbreken. Vanaf 1982 hebben die kerken elkaar gevonden in een conferentie-verhand. Dat betekent b.v. voor zending, dat overzichten werden geboden over het bestaande werk. Maar concreet voor Gelderland ook, dat nieuw op ie zetten zendingswerk rekening kan houden met wat waar al gebeurt en/of hulp nodig heeft in deze kring van zusterkerken. Het thema 'zending' is in 1982 nadrukkelijk aan de orde gekomen en zal ook voortdurend op her agenda van de ICRC moeten blijven staan.

C.J. Haak

Extra nummers van De Reformatie...

...kunt u bestellen door overmaking van de kosten op postrekening 40 60 40 t.n.v. De Reformatie-Goes, onder vermelding van jaargang en nummer.

Dit zijn de kosten (incl. porto):

1 ex.:	f 3,15
2 ex.:	f 5,60
3 ex.:	f 8,25
4 ex.:	f 10,10
5 ex.:	f 11,95

Na ontvangst van het bedrag wordt uw bestelling per omgaande uitgevoerd.

IDENTITEIT EN CENTRALE EXAMENS II (slot)

In deze artikelen wordt aandacht gegeven aan de brochure van S.). Sietsma, *Identiteit en centrale examens*. Sietsma pleit voor 'eigen' centrale examens. In dit artikel gaan we in op zijn thetische argumenten.

Overlap en antithese

Dan nu de thetische lijn in het betoog van Sietsma. Leren we beginnen met zijn belangrijkste stelling:

'De doelstellingen en de inhoud van het gereformeerd onderwijs staan antithetisch tegenover die van deze overheid'.

Kan dit zo maar in zijn algemeenheid worden gesteld? Volgens ons niet. In ethische-religieuze zin kunnen we een eind met de stelling meegaan, in praktische zin raai we ons te ver.

Al; we op de formuleringen van de onderwijsdoelstellingen letten, zien we tussen de doelstellingen voor het gereformeerd onderwijs en de doelstellingen volgens de overheid een behoorlijke overlap. In het algemeen beoogt het onderwijs volgens de overheid:

- hij te dragen aan de ontwikkeling van de leerling;
- de leerling voor te bereiden op zijn maatschappelijk functioneren;
- de leerling te bekwalen voor een toekomstig beroep.

In verschillende bewoordingen laten deze doelstellingen zich uit tal van overheidspublicaties afleiden. Tegen de achtergrond van maatschappelijke ontwikkelingen en veranderingen in de samenleving geeft de overheid soms nadere bepalingen, die het onderwijs heeft te honoreren.

Voor het gereformeerd onderwijs geeft Sietsma uit Taak en Toerusting de volgende passage:

'Gereformeerd onderwijs;

- honoreert de individuele mogelijkheden van leerlingen en assisteert hij de optimale ontplooiing van leerlingen, niet, om daarmee de leerling tot centrum en doel van het onderwijs te maken, maar omdat daarmee de toerusting tot de taak is gediend;
- verdisconteert de veranderende levensomstandigheden en de actuele maatschappelijke situatie in het onderwijs en confronteert leerlingen met vele daarin voorkomende misstanden, niet, om radicale wereldhervormingen te kweken, maar om jonge mensen weerbaar te maken en voor te bereiden op hun taak een lichtend licht en een zoutend zout te zijn;
- introduceert de leerlingen op gedegen wijze in diverse leergebieden, niet, omdat kennis, inzichten en vaardig-

heden in zichzelf waardevol zijn, maar omdat er sprake is van een instrumentele functie met betrekking tot de dienst aan God en de naaste'. (p.8)

In deze omschrijving komen ook de ontwikkeling van de leerling, het maatschappelijk functioneren en de beroepsvoorbereiding (onderdeel van de dienst aan God en de naaste) naar voren. Er is dus in ieder geval sprake van gedeeltelijk gemeenschappelijke doelstellingen.

In de omschrijving van het gereformeerd onderwijs komt daarnaast een stuk antithese naar voren. Het gereformeerd onderwijs maakt de leerling niet tot centrum en doel van het onderwijs; in het gereformeerd onderwijs staat niet de ontplooiingsgedachte centraal, maar de toerusting tot de taak. Het gaat niet om het kweken van revolutionaire wereldhervormers, maar om toerusting tot weerbaarheid.

Er is dus sprake van overlap en van antithese.

Gevolgen voor examens

Wat is voor de examens nu doorslaggevend: het gemeenschappelijke of het antithetische? Hierover een aantal opmerkingen. In de eerste plaats; wijzen we er op dat de examens slechts een deel van de onderwijsdoelstellingen toetsen. Tegen de achtergrond van de hierboven aangehaalde oinschrijvingen stellen we enkele retorische vragen: Wordt hij de examens getoetst of de leerling zich werkelijk optimaal ontplooid heeft? Wordt nagegaan of de leerling een radicale wereldhervormer is geworden, of dat hij voldoende weerbaar is gemaakt, of dat hij werkelijk zal functioneren als een zoutend zout en een lichtend licht, of dat hij de instrumentele kennis, inzichten en vaardigheden ook daadwerkelijk gebruikt tot dienst aan God en de naaste? Wordt geëxamineerd om uitsluitel te krijgen op de vraag of voor de leerling 'het zoeken van het Koninkrijk Gods' allesbeheersend is?

We geven nog een voorbeeld. De overheid stelt zichzelf tot doelstelling de emancipatorische gezindheid van de bevolking te bevorderen. Daartoe schrijft ze onder andere emancipatorische gerichte onderwijsinhouden voor. Wil dit nu zeggen dat op de centrale examens getoetst wordt of een leerling wel genoeg emancipatorisch is geworden? En zo nee, dat de leerling dan zakt?

In het algemeen mogen we stellen, dat de centrale examens gericht zijn op het eerste gedeelte van het hierboven weergegeven derde gedachtenstreepje: is de leerling op gedegen wijze geïntroduceerd in diverse leergebieden; heeft hij op die gebieden voldoende kennis, inzicht en vaardigheden verworven?

Dit gebeurt bovendien niet het oog op het vervolg: is de verworven kennis en zijn de verworven inzichten en vaar-

digheden voldoende voor een vervolgopleiding of voor het betreden van de arbeidsmarkt. Ook dit geeft nog weer een toespitsing.

Voorzover de overige onderdelen of andere kennis, inlichten en vaardigheden getoetst moeten worden, kan liet schoolonderzoek dienst doeii. Rij het examen komt slechts één aspect, en daai vanuit de gereformeerde doelstellingen bezien nog niet eens het belangrijkste, aan de orde. Rij de examens gaat het om een deel van de toetsbare gemeenschappelijke kennis, inzichten en vaardigheden, gericht op een document dat deuren naar een vervolg opent.

Voor de examens ligt voor ons het zwaartepunt dur, op het gemeenschappelijke. Omdat u e ons, kunnen voorstellen dat vanuit de brochure van Sietsma nog enkele vragen rijzen, maken we een aantal bijkomende opmerkingen.

'Eigen examens?'

In de tweede plaats kan de vraag worden gesteld of voor het deel waarop de examens zijn gericht 'eigen' examens nodig zijn. Volgens ons is dit over het algemeen niet nodig. Dit laatste wordt voor wiskunde, natuurkunde, scheikunde door vrijwel iedereen wel ontlerschreven. Voor andere vakken roept her meer discussie op. Bij die andere vakken, zoals geschiedenis, economie, aardrijkskunde zouden we voor onszelt insschien wel eens andere onderwerpen kiezen, onderwerpen die voor ons wel belangrijk zijn en waarvan de overheid het belang niet zo inziet. Voor de talen zouden we wel eens andere teksten willen hebben en weer aandacht willen vragen voor Nieuw Testamentisch Grieks. Het komt ons echter voor dat over het algemeen het gemeenschappelijke aan kennis, inzichten en vaardigheden, zodanig is, dat het hebben van 'eigen' examens volgens ons niet noodzakelijk ir.

Praktisch bezien komt dat hieruit voort, dar het examen maar op een deel van het onderwijsleerproces betrekking heeft (namelijk op een gedeelte van de toetsbare kennis, inzichten en vaardigheden), en bovendien omdat de leerlingen in het gereformeerd voortgezet onderwijs voor dezelfde maatschappij en dezelfde beroepenwereld worden voorbereid als niet-gereformeerde leerlingen.

Neutraal examen?

Komen we met dit antwoord, en dat als derde punt, niet terecht bij 'neutrale' examens. En in her verlengde daarvan in het schuitje dat gereformeerd onderwijs niet meer is dan met godsdienstonderwijs aangevuld neutraal onderwijs?

Hierover kan aan de ene kant een diepgravend principieel betoog worden gehouden. Sietsma raakt hieraan in de volgende passage. Op p. 59 zegt hij: 'Het behoeft niet ontkend te worden, dat ook niet-christelijk onderwijs in bepaalde gevallen tot eenzelfde antwoord komt. Als twee 'hetzelfde' zeggen, is dat principieel nog niet identiek. Het openbaar onderwijs past zich (door de wet gedwongen) dan aan hij het onderwijs naar de Schriften.' Als we Sietsma goed begrijpen heeft hij met de woorden 'de wet'

liet oog op de Goddelijke ordeningen. Het zou goed zijn als hij deze woorden verder had uitgewerkt en meer had laten doorwerken in zijn betoog. Hij had daai ook langs deze weg meer oog kutenei krijgen voor de redenen waarotii veel leerstof op de gereformeerde scholen niet afwijkt van die op ndere scholen. Komt dit niet omdat liet onderwijs, en met namen datgene waarover examens en toetsen gaan, gebonden is door die wet? In de terminologie van Sietsma is door deze Goddelijke wei veel ook niet-christelijk onderwijs aangepast hij het onderwijs naar de Schriften. Hij had volgens ons dan ook voorzichtiger moeten zijn inet zijn conclusie dat 'elk examenprogramma van de overheid.. onvoldoende ruimte (biedt) voor de identiteit van elk vak, zij liet dat dit aspect bij hei ene vak meer aanwezig is dan bij het andere. Deze heperking (ien gunste van de zogenaamde algemeenheid of neutraliteit) maakt het overheidsexamen in principe onvoldoende.' (p. 59, 60)

Erkenning van Gods wet noodzaakt volgens ons tot een voorzichtiger en veelal minder negatief spreken over 'neutraliteit' dan Sietsma doet. In zijn brochure wordt 'neutraal' vaak gehanteerd in de betekenis van 'onttrokken aan waarden en normen' en onttrokken aan de erkenning dat het om Goddelijke ordeningen gaat. Ethisch-religieuze handelingen en overtuigingen zijn in deze 7in nooit neutraal. De examens zijn daarop ook niet gericht. Aan de andere kant lijkt ons een minder diepzinnige benadering echter ook bruikbaar. Het is naar onze overtuiging gewenst de 'beperkte' plaats van het examen te handhaven. Het examen heeft een bepaalde maatschappelijke functie. Deze functie is niet verkeerd. In het betoog van Sietsma krijgt een examen naar onze mening een te grote plaats. Het wordt, al zal hij dat waarschijnlijk niet beogen, een omvangrijk toetsmoment waarbij alle aspecten van het onderwijs aan bod zouden moeten komen. Sietsma wil op hei examen veel meer gaan toetsen dan nu hei geval is. Dat lijkt ons niet goed. Laat het examen zijn specifieke functie houden, dat is ons voldoende. Willen we daarnaast meer toetsen, dan zijn daarvoor andere momenten in het onderwijs.

Als we naast alles wat al naar voren is gebracht, ons realiseren wat er bij het geven van onderwijs aan de orde komt, zal Sietsma mei ons van mening zijn, dat zijn retorische vragen min of meer een karikatuur geven. Het gaat naar onze overtuiging veel te ver vanwege een deelname aan de centrale examen5 te spreken over openbaar onderwijs aangevuld met godsdienstonderwijs. Zowel vanwege zijn deelnemen aan het opstellen van Taak en Toerusting als vanuit zijn eigen onderwijservaring weet ook Sietsma wel beter.

Beperkte toetsing van gereformeerde doelen

De vierde opmerking haakt aan bij hei voorgaande. Opmerking 1 eindigde met de uitspraak, dat voor zover de overige onderdelen van de omschrijving van gereformeerd onderwijs getoetst wordt, het schoolonderzoek

dienst kan doen.

Het gaat ons om het 'voor zover'. De overige onderdelen bij de weergegeven gedachtenstreepjes betreffen vooral na te streven houdingen en attitude. Het gereformeerd voortgezet onderwijs zal daarvoor ook doelstellingen formuleren of geformuleerd hebben. Zelfs zal ze wel eens pogen te toetsen in hoeverre die doelstellingen bereikt zijn. Toch zal het gereformeerd voortgezet onderwijs niet zover gaan aan de uitslag van deze toetsen voortgangscriteria te ontleen. (Dit kan anders liggen voor wat we hierboven 'andere kennis, inzichten en vaardigheden' hebben genoemd. Cijfers voor de godsdienstvaakken en voor niet-examenstof kunnen wel degelijk meetellen voor rapporten en de bevordering naar de volgende klas.)

Ethisch-religieus bezien staan doelstellingen en de inhoud van het gereformeerd onderwijs antithetisch tegenover die van deze overheid. Het gereformeerd onderwijs toetst echter slechts in geringe mate of de leerlingen ook ethisch-religieus antithetisch tegenover de overheidsdoelstellingen staan; evenmin als de centrale examens toetsen of de leerlingen de ethisch-religieuze opvattingen van de overheid delen. (Nog afgezien van de vraag of 'de' overheid vanuit een scherp bepaalde ethisch-religieuze overtuiging voorschriften voor de examens geeft.)

Examens toetsen slechts een zeer gering deel, weliswaar niet een onbelangrijk gedeelte, van de doelstellingen van het onderwijs. Maar ook in gereformeerde toetsen worden niet alle doelstellingen van het onderwijs meegenomen.

Het zou vervolgens ons daarmee ook buiten zijn boekje gaan. Het gereformeerd onderwijs heeft wel ethisch-religieuze doelstellingen, maar het zal uiterst terughoudend zijn met het toetsen van de ethisch-religieuze houding van de leerlingen. Dit aspect wordt door Sietsma onvoldoende verdisconteerd.

Gereformeerd onderwijs

Het voorgaande neemt natuurlijk niet weg, dat in het gereformeerd onderwijs aandacht wordt gegeven aan ethisch-religieuze kennis, inzichten en vaardigheden. Sietsma stelt kritische vragen: 'of in de urentabel op gereformeerde scholen wel met maximaal twee uren per week voor Bijbelkennis, Kerkgeschiedenis en Geloofsleer volstaan kan worden. Moet voor deze vakken geen afrondend examen worden ingesteld? Komt het vak maatschappijleer er vaak niet mager af?'

Hierover valt ook volgens ons het nodige met elkaar te discussiëren, al zeggen we op voorhand dat een afrondend examen ons niet gewenst voorkomt. Tegen de achtergrond van wat we hierboven hebben gezegd, is het vervolg van de passage echter te ongenuanceerd: 'Is in die lijn geredeneerd niet aan de orde of de grote aandacht voor de examenvakken, waarvan een belangrijk deel van de inhoud van overheidswege wordt vastgesteld, beantwoordt aan de norm zoals die hierboven is aangegeven (die van het zoeken van het Koninkrijk van God. JSB)?' Leggen 'onderwijsgevend' zich in de praktijk niet vaak neer bij exameneisen en programma's die geen rekening

houden met het zoeken van het Koninkrijk van God?' (p. 10). De ethische-religieuze houding van het 'zoeken van het Koninkrijk van God' kan niet zomaar vertaald worden in de vakinhouden van de examenvakken. Het gereformeerd onderwijs wordt vanuit deze houding gegeven. En vanwege de Goddelijke ordeningen kunnen de examenprogramma's, ook al rijen die door de overheid niet met deze doelstelling opgesteld, door het gereformeerd onderwijs daarbij worden gebruikt.

Over tril van zaken zou met de heer Sietsma verder van gedachten zijn te wisselen. Zijn inkadering en conclusie lijken ons echter niet terecht.

J.S. van den Berg

VAN RIETSCHOTEN		
BOEKHANDEL	KANTOORVAKHANDEL	KANTOORINRICHTING
Boekhandel	Keizerswaard 5 Rotterdam	Tel 010-4820488
Kantoorvachandel	Keizerswaard 73	Tel 010-4821365
Kantoorinrichting	Gebroken Meeldijk 123, Barendrecht	Tel 01806-19744
Faxnr. 010-4793599, Rotterdam		Faxnr. 01806-21165, Barendrecht

MET HART EN MOND EN HANDEN I

barmhartig werk vanuit de kerk

Deze aanhaling uit **Gezang 35** die als titel boven dit verhaal staat, zweeft vaak uit liet geheugen omhoog. De Heilige Geest maakt ook onze blijde stemmingen.

'Dankt, dankt nu allen God
in het hart en mond en handen,
die grote dingen doet
hier en in alle landen.'

God doet grote dingen. Ook zijn mensen **mogen** goede daden, mooie werken doen. De Verre Naaste doet niemen alle kerkmensen grote dingen in Gods naam in verre landen. Maar hoe staat het in ons eigen land met *de nabije naaste*? Wat is *onze motivatie* om kleine dingen in Gods grote naam te doen? Er zijn genoeg kleine dingen te doen die betekenis voor Gods grote werk kunnen hebben. Drinken we God werkelijk ook met onze handen? Zweeft ook zo, terwijl wij in geloof de nabije naaste dienen, de dank aan God omhoog?

1. Diaconie naar buiten

In dit blad schreef de C.J. de Ruijter twee artikelen over de vraag *ni* en hoe onze diaconie een taak buiten de gemeente heeft: *diaconie naar buiten*.¹ Voorzichtig formuleert hij een paar belangrijke uitgangspunten. In de eerste plaats moet geen werk van barmhartigheid al te los van de verkondiging van de blijde boodschap gemaakt worden. In de tweede plaats moet de gemeente diaconaal ingeschakeld worden. Ik zou eraan toe willen voegen: niet alleen *door* te geven, *ook door te doen*. De artikelen zijn beslist inspirerend. Tegelijk blijven zij vaag doordat De Ruijter hooguit voorbeelden van daadwerkelijke diaconie naar buiten toe kan noemen. Wel wijst hij op de verbinding van evangelisatie met hulpverlening. 'Evangelisatiewerk kan heel mooi door een plaatselijke gemeente gedragen worden. Maar dat draagvlak wordt alleen maar groter, als daar een diakonale dimensie aan gegeven wordt'. Een vraag bleef voor ons open: loopt er alleen een lijn van de Woordverkondiging naar het barmhartigheidswerk of is het ook omgekeerd denkbaar? *Kan de kerk ook diaconaal onder de mensen beginnen met doen, terwijl daarin inbed waar mogelijk ook het spreken van het Woord meekomt*.

In deze bijdrage wil ik vanuit een concreet plan dat in de stad Amsterdam geboren werd, schetsen hoe mijns in-

ziens de Bijbel ons een diakonale taak buiten de kerk geeft. Vervolgens wil ik de opzet van het plan toetsen aan de uitgangspunten die De Ruijter heeft aangegeven.

Dit concrete plan is een hospice of huis voor ongeneeslijk zieke mensen. Het nieuwe aan dit plan is dat het om daadwerkelijke barmhartigheid gaat tegenover mensen die mogelijk geen lid van een Gereformeerde kerk zijn, inzien vooral die dus niet delen in de voorrechten van de gemeenschap der heiligen. Is er in de Bijbel aanleiding om aan *barmhartigheidswerk naar buiten toe* te denken? En legt de Here zelf soms een verbinding tussen de verkondiging van het Evangelie en het **goeddoen** aan de naaste? Die vragen te beantwoorden is noodzakelijk, omdat alleen de evangelisatie ons beperkte blikveld binnen de eigen kerk nog maar doorbroken heeft. Hoe liggen de grenzen om de kerk?

2. Volk en vreemdeling (het O.T.)

Het Oude Testament legt sterke nadruk op het *ene volk* dat de HERE uitverkoren heeft 'uit alle volken van de aarde'. Hoe sterk dit refrein ook is, er klinkt ook een andere klank in door. De wetten die de HERE geeft moeten het eigen nationale en geestelijke leven van zijn volk in het nieuwe land regelen. In die wetten van de HERE is die andere klank te horen: de HERE zelf geeft aandacht aan de buitenlander, 'de vreemdeling die in uw poorten is'. Zo kwam het tot de *eigen maatschappij* van Gods volk, Israël.

Israels wetgeving onderscheidt de mensen uit de buitenlandse, de vaak vijandige volken die in Israël terechtkomen in twee soorten: je hebt vreemdelingen en ook bijwoners. De bijwoners zijn komen aanwaaien op de winden van allerlei lotgevallen en kunnen ook zo weer vertrekken. De vreemdeling is de buitenlander, die inmiddels *een vaste plek onder Gods volk* gevonden heeft. De lotgevallen die hem in Israël brachten, zijn echter meer dan dat. Er moet leiding van de HERE, de God van Israël, ook in zijn leven zichtbaar zijn. God heeft immers in zijn wetten al van tevoren ruimte voor hem geschapen, ruimte om temidden van Gods eigen volk een bestaan op te houden.

De zegen van de HERE in het land mag zich ook uitstrekken over de vreemdeling. De sabbat is er ook voor 'de vreemdeling die in uw poorten is' (Ex. 20 : 10). In de uitwerking van de 10 geboden zegt de HERE: 'De vreemdeling zult **gij** niet benauwen, want **gij** kent de gemoeds-

gesteldheid van de vreemdeling, omdat gij vreemdelingen in het land Egypte zijt geweest' (23 : 9). Nationaal mag het gevoel van vreemdeling zijn niet vergeten worden. Positief zegt de HERE: 'En wanneer een vreemdeling bij u in uw land vertoeft, zult gij hem niet onderdrukken. Als een onder u geboren Israëliet zal u de vreemdeling gelden, die bij u vertoeft; *gij zult hem liefhebben als uzelf*, want gij zijt vreemdeling geweest in het land Egypte' (Lev. 19 : 33-34). De HERE legt het vast, want 'Ik ben de HERE, uw God, die u uit het land Egypte geleid heb' (vs. 36). Ook als het volk op het punt staat het beloofde land binnen te trekken en hun gesloten samenleving op te bouwen, komt de HERE hen nog een keer eraan herinneren hoe het straks moet zijn: U zult 'de vreemdeling liefde bewijzen door hem brood en kleding te geven' (Deut. 10 : 18-19).²

Wat een sterk motief: de herinnering aan eigen bevrijding door de HERE. 'U kunt het weten hoe de vreemdeling zich voelt!' Deze wetten willen voorkomen dat de buitenlander een *buitenstaander* binnen het bevoorrechte volk van God blijft. De vreemdeling wordt door de HERE op een lijn met de weduwe en de wees en soms zelfs met de leviet gezet. Door de besnijdenis kon hij helemaal in het volk opgenomen worden.³ 'Uw volk is mijn volk, uw God is mijn God', zei ook een vrouw, Ruth. Maar ook zonder dat het tot volledige opname in het volk kwam, moest de vreemdeling de godsdienstige wetten, zoals offers en feesttijden onderhouden (Lev. 16 : 29; 17 : 8; 22 : 18) en afzien van heidense gewoonten (Lev. 20 : 2; 24 : 16).

Gods volk kende in Kanaän een eigen samenleving, sociaal gesloten en beschermd tegen de buitenwereld. De andere volken zijn veelal de vijanden van Gods volk. Voor de vreemdeling gaan de grenzen even open. Hij mag blijven en als hij bij dit volk horen wil, ook delen in Gods zegeningen. Opvallend is: *binnen de bescherming van de HERE mogen ook anderen hun leven leiden en Gods zorg en zegen genieten. De liefde van het dubbelgebod voor Israël bereikt ook de vreemdeling*. Wat gebeurt er met die gesloten samenleving van Gods volk, als in de Here Jezus het nieuwe verbond begint en de liefde van God volkomen openbaart?

3. Preken en genezen (de evangeliën)

Het levenswerk van onze Here Jezus Christus, het werk dat Hij met inzet van al zijn krachten, tijdens heel zijn leven gedaan heeft kan worden samengevat als: prediken en genezen. 'En Jezus ging alle steden en dorpen langs ... en verkondigde het evangelie van het Koninkrijk én genas alle ziekte en kwaal' (Matt. 9 : 35). Door de evangeliën heen is het opvallend hoe die twee hand in hand gingen. Jezus deed in Gods naam grote dingen van harte: met mond en handen! De mensen kwamen tot Hem met de verwachting 'zich te laten genezen van hun vele ziekten' (Lukas 5 : 15). Zonder onderscheid deelt Jezus zijn

gaven uit, ook zonder eerst geloof in Hemzelf te vragen. 'En de gehele schare trachtte Hem aan te raken, omdat er kracht van Hem uitging en Hij allen genas (6 : 19). Het kostte Hem beslist kracht om genezend te werken.

Als Johannes de Doper naar Hem laat vragen, staat er: 'Op dat ogenblik genas Hij velen van ziekten en plagen en boze geesten en aan vele blinden schonk Hij het gezicht'. Jezus laat aan Johannes weten dat nu de profetie vervuld is: 'Blinden worden ziende en lammen wandelen, melaatsen worden gereinigd en doven horen, doden worden opgewekt en armen ontvangen het evangelie' (Lukas 7 : 21-23). Zo breed strekken de genezende handen van de Here zich uit. Hij heelt het leven van alles waaraan mensen zich bezondigd en beschadigd hebben.

Dan geeft Hij ook zijn twaalf apostelen die twee taken in hun handen. 'Hij riep de twaalf samen en gaf hun macht en gezag over alle boze geesten en om ziekten te genezen. En Hij zond hen uit om het Koninkrijk te verkondigen en genezingen te doen (Lukas 9 : 1-2). *De conclusie is dat genezing van zieken én prediking van het Evangelie hand in hand gaan*.

De Here Jezus wist zich gezonden tot de verloren mensen van het huis van Israël. Had Hij ook oog voor *de vreemdeling*? De Romein, de hoofdman van Kafarnaüm deelt met zijn knecht in de aandacht van de Here. De Romein is in de ogen van het Joodse volk eerder een vijand dan een vreemdeling. Maar op het geloof van de heer ontvangt ook diens knecht de genezing (Matt. 8). Als Jezus in het land van de Gadarenen een bezetene bevrijd heeft, stuurt hij hem vervolgens naar de Dekapolis om daar de blijde boodschap te gaan vertellen. Dit gebied was vroeger deel van Israël, maar nu is dit Grieks, heidens gebied (Marc. 5). Eens trekt de Here Jezus zich terug in de omgeving van Tyrus en Sidon. Ja, Hij komt ook *in het buitenland*! Daar, in het heidense buitenland wijst Hij de vrouw niet af, ook niet als Hij onderstreept dat Hij zelf eigenlijk alleen gezonden is naar de mensen die de verloren schapen van het huis van Israël zijn (Matt. 15). Zij wordt Kananese genoemd, naar de oude, heidense bewoners van Palestina. Maar om haar vertrouwen wordt haar dochter van de boze geest bevrijd.

De Here Jezus zelf zou niet in het buitenland werken. Nee, daar moesten zijn apostelen heen! Voor dat vervolg op zijn werk van prediking en genezing heeft Hij zijn vrienden klaargemaakt. Als de Heilige Geest gekomen is, gaat het Evangelie vaart winnen om tot aan de einden van de aarde te komen. Dat wil zeggen: midden in elke heidense samenleving op aarde. Ook uit die ene keer dat Jezus zelf ging is duidelijk: *het prediken en genezen, de mond en handen van het Evangelie zouden spoedig over de grenzen naar het buitenland*.

4. Gemeente en gastvrijheid (de brieven)

Het wonderlijke van de kerk van Christus en van christenen is dat zij het nu zijn die de vreemdelingen van deze

aarde uitmaken. Het is een prachtige naam: 'vreemdelingen in de verstrooiing'.¹ Ik wil nu ook het motief van de *gastvrijheid ioireloni de vreemdeling* in het onderzoek betrekken. Hoe beoefenen christenen vandaag de gastvrijheid? Gastgezinnen worden door de stichting De Driehoek gezocht, zodat kinderen met opvoedingsmoeilijkheden toch nog een thuis krijgen. Maar verder? Onze huizen zijn vooral onre privacy geworden. Vrienden, familie en kennissen heten we nog wel welkom, maar zelfs naar broeders en zusters in de Here toe stellen we al gauw perk en paal. Ja, vroeger in de oorlog werden onderduikers gastvrij opgevangen. Toen nog wel, maar daarna kwam de welvaart. Werkelijke gastvrijheid is in de kerken bijna uitgestorven. En zeg nu zelf: onze huizen zijn toch klein gebouwd!!! Of is dat de reden niet!

Achteraan de prachtige Hebreënbrief over Christus, onze priester, staat de oproep: 'Laat de broederlijke liefde blijven. Vergeet de herbergzaamheid niet, want daardoor hebben sommigen, zonder het te weten, engelen gehierbergd' (13 : 1-2). Abraham, Lot en nog anderen hebben inderdaad engelen in huis gehaald, hoewel zij gewoon gastvrij dachten te zijn. Herbergzaamheid is precies hetzelfde al; de gastvrijheid, voor ons net zo ongewoon. Het Gricks gebruikt een woord dat de zaak omschrijft: liefde voor de vreemdeling (filo-ksenja). Van de oudsten (1 Tim. 3 : 2; Tit. 1 : 8) en de weduwen (1 Tim. 5 : 10) in de gemeente wordt verwacht dat zij opvallen door gastvrijheid. 'Weest gastvrij jegens elkander, zonder morren', schrijft ook de apostel Petrus (1 Petr. 4 : 9).

Ja, de gastvrijheid krijgt kancon in de gemeente, wanneer er medegelovigen op reis aankomen. Eerst heeft de Here Jezus zelf de gastvrijheid en zorgzaamheid viin velen genoten op zijn reis door hei oude beloofde land. Nu genieten zijn getuigen van die deugd die Israël als Oosters volk leerde.⁵

Werd de wijde gastvrijheid in de jonge kerk beperkt tot alleen de broederschap? Legt Hebr. 13 : 1 een beperking aan vers 2 op: 'laai de broederliefde blijven. Vergeet de herbergzaamheid niet'? Nee, dat kan geen inperking van een wijde karaktertrek van de gemeente zijn. In een lijst viin liefdebewijzen zegt ook Paulus: 'Legt u toe op de gastvrijheid' (Rom. 12 : 12). Het staat middenin; tussen het in de noden van de heiligen bijdragen én het zegenen viin de vervolgers. Zo staat de christen middenin de wereld: de Bijbel noemt hem de vreemdeling én draagt hem liefde voor wie net zo los van zijn eigen achtergrond geraakt is op. De brief aan de Hebreëen en ile eerste van Petrus noemt aan de ene kant de christenen vreemdelingen en draagt aan de andere kant de gastvrijheid, de liefde tegenover de vreemdeling op. Ook Paulus en Johannes hebben op hun reizen voor hei Evangelie zelf ondervonden wat gastvrijheid betekent. Het is zaak dat die karaktertrek van de kerk levend blijft. Het hoeven geen engelen te zijn die wij onderdak bieden. Laten het liever mensen zijn die zo christenen leren kennen.

Gal. h : 10 was, zegt De Kuijter, het oerprincipe van de diactinie in de oud-christelijke kerk. 'Laten wij dus, daar wij de gelegenheid hebben, doen wat goed is voor allen, maar inzonderheid voor onze geloofsgenoten'. Dit patroon herkennen we in het bewijzen van gastvrijheid. Gastvrijheid kwam in dienst te staan van de gezamenlijke laak om het Evangelie te verkondigen. Tegelijk is het een fundamentele karaktertrek van de christelijke kerk gebleven, zoals hei dat in Israël was. *De gastvrijheid van de huizen van christenen is de helpende hand aan de vreemdeling die los is geraakt van zijn eigen maatschappelijke zekerheden. Een christen weet wat dat is, omdat hij zelf vreemdeling op aarde geworden is.*

E.A. de Roer

¹ *Diakenen werkloos*, nr. 29 van 20 april, en *Diakonie naar buiten*, nr. 30 van 29 april 1991.

² Zie: K. de Vaux. *Hoe het oude Israël leefde*, deel 1. Roermond 1961, 136-139.

³ In de Septuaginta, tie Griekse vertaling van hei OT, wordt het woord voor 'vreemdeling' vank vertaald met: *proselutos*. In het latere jodendom is 'proseliet' de nnani van een heiden die her geloof in de God van Israël ten volle heeft aangenomen.

⁴ 1 Petrus 1 : 1; vgl. ook 2 : 9-12; Jac. 1 : 1; Hebr. 11 : X-16; 12 : X-15. Het motief van het vreemdelingschap zou nog verder uit te werkcii zijn. Het zet de christenen met beide henen in de wereld op de grond. Gastvrij-zijn en je zelf vreemdeling weten gaan hand in hand.

⁵ Vgl. Hand. 10 : h. 23, 32 (Petrus hij Simon), 21 : 16 (Paulus hij Mnason op Cyprus), 28 : 7 (Paulus door Publius op Malta). Rom. 16 : 23 (groeten aan Gajus 'wie's gastvrijheid ik en de gehele gemeente genieten'). Dit is ook het beeld dat de brieven van Johannes voor ons oproepen: gastvrij onthaal voor evangelisten op reis (2 Jrih. en 3 Joh.).

DE MIDDELEEUWEN... DONKER? I

Robin Hood, Excalibur, Arthur, koning voor eens en altijd, De naam van de roos, Nevelen van Avalon – de enorme populariteit van deze films en romans zeggen iets over de huidige belangstelling voor dit tijdperk. Ook bekende hedendaagse begrippen met een positieve strekking als ridderlijkheid, ridderordes, hoffelijkheid, roman(ce) en ronde-tofel vinden hun oorsprong in de Middeleeuwen. Een waardering die trouwens niet begon in onze tijd. Omstreeks 1800 sluit het romantische levensgevoel aan bij deze intrigerende periode uit het verleden.

Het blijft don merkwaardig dat tegelijkertijd het woord 'Middeleeuwen' in een zo negatieve betekenis kan bestaan: 'middeleeuwse toestanden!'

Inleiding

In dit artikel wil ik enkele literaire werken uit de middeleeuwse literatuur van Groot-Brittannië belichten. Voor het beter in hun cultuurwereld Ieren verstaan van deze werken valt tevens enige aandacht op symboliek, hoofsheid en het fenomeen ridder.

In dit eerste artikel komt *Le Roman de la Rose* (De Roman van de Roos) aan de orde, in de tweede bijdrage *Sir Gawain and the Green Knight* (Heer Gawain en de Groene Ridder) en *The Canterbury Tales*.

Het is wellicht verhelderend om door middel van een kort historisch overzicht de Middeleeuwen vooraf te typeren.

Daarbij moet men zich realiseren dat het tegenwoordige Frankrijk ongeveer vierhonderd jaar deel uitmaakte van Engeland. Ten rijke van Jeanne d'Arc beginnen de Engelsen zich langzamerhand uit Frankrijk terug te trekken. Willem van Normandië-de Veroveraar, nazaat van de Noormannen, had in 1066 de 'Engelse' troon opgeëcht, waardoor de vermenging van de twee culturen op gang kwam. Tal van ridderverhalen, ballades en romances bestaan dan ook in diverse Franse en Engelse (en Latijnse) varianten.

Rijkdom van de Middeleeuwen

Hoe is liet toch mogelijk dat men de Middeleeuwen als

'duister' of 'donker' typeert? Loop eens binnen in een Gotische kathedraal en kijk om je heen – af luister er naar de serene klank van het Gregoriaans; sla eens een Frans 'getijdenboek' open of een geïllustreerd manuscript van Ierse monniken: wat een wereld van kleuren en verfijnde detaillering.

Die term 'donkere Middeleeuwen' heeft hoogstwaarschijnlijk de volgende achtergrond. Toen humanisten in de vijftiende eeuw terugblikten op de eeuwen die achter hen lagen, gaven ze met de term 'media tempora' vooral een waardeoordeel over de stand van zaken op het gebied van de studie van het Latijn: een taalkundig oordeel dus. Zij zagen de periode vanaf de ineenstorting van het Romeinse Rijk (circa 450) als een barbaarse interim-periode op filologisch gebied.

Dit negatieve beeld wordt later versterkt in de 'verlichte' 17e en 18e eeuw, wanneer filosofen en natuurwetenschappers welhaast meewarig hun licht laten schijnen over dit duistere stuk geschiedenis. De suprematie van de godsdienst op alle levensgebieden was in hun ogen de dood in de pot geweest voor kunst, wetenschap en maatschappij. Een betreurenswaardige, duistere, interim-periode tussen de rijke antieke beschaving en de 'nieuwe' tijd.

Eerst tegen het eind van de 18e eeuw, het tijdperk van de Romantiek, ontstaat er een nieuwe waardering voor en zelfs idealisering van de Middeleeuwen. Het religieuze magische in oude balladen en romances en de aandacht in de Middeleeuwen voor het ideaal sluit aan bij de idealistische onderstroom van de Romantiek.

450-1050, het primitieve tijdperk

Wat grote consequentie?, heeft voor de economie van het continent in deze eerste eeuwen na de val van Rome, is het feit dat in de 7e eeuw, door de expansie van de Islam, de Middellandse Zee niet langer de verbindende schakel is met de beschaving van het Oosten. De handel over Zee wordt onmogelijk, waardoor ook de handelsstromen op het land stil komen te liggen. Mede door de invallen van de Noormannen (vanaf circa 800) wordt West-Europa langzamerhand een agrarische maatschappij. Alle lagen van de bevolking zijn direct of indirect afhankelijk van wat de grond opbrengt. Het leenstelsel, gebaseerd op heizit en opbrengst van de grond, ontwikkelt zich. Bezitters en bewerkers van de grond worden door dit systeem gebonden aan hun grondgebied: de maatschappij wordt statisch.

Epidemieën en hongersnoden eisen hiin tol. West-Europa is dun bevolkt in deze periode. De grootste steden tellen

niet veel meer dan een paar duizend bewoners. De macht van paus en het kerkelijk systeem groeit. Met name de orde van de Benedictijnen domineert op economisch gebied.

Het ambt van koning ontleent zijn religieuze status en prestige aan de band met de religie. Zo schreef één van de adviseurs van Karel de Grote:

'Besef altijd, mijn koning, dat jij de plaatsvervanger van Christus uw Koning zijt. Gij zijt aangesteld om veiligheid te garanderen en al Zijn onderdanen te regeren, eti jij zult op de Dag des Oordeels rekenschap over hen afleggen. De bisschop komt op de tweede plaats.'

Of lees wat de monnik en theoloog Alcuin aan zijn koning schreef:

'Onze Heer Jezus Christus heeft U aangesteld als de heerser van de christenheid. In macht gaat jij de paus en de keizer van Constantinopel te boven, in wijsheid zijt jij meer verheven en in de waardigheid van iuw ambt overtreft jij hen. De veiligheid van de kerken van Christus hangt af van u.'

1050-1300, tijdperk van groei

Snelle veranderingen zetten zich door op diverse gebieden. Vooral de volgende factoren spelen een rol: toename van de bevolking en groei van industrie (wol, laken), handel en kapitaal doordat de Middellandse Zee weer binnen de Europese invloedssfeer komt.

Het karakter van de samenleving blijft overwegend agrarisch.

De centrale macht en bijna goddelijke status van de koning begint te verdwijnen, hetgeen bijvoorbeeld op pijnlijke wijze blijkt uit een geschrift uit het jaar 1100:

Er zijn misschien zwetsers die met kunstige wel sprekendheid volhouden dat de koning niet hij de leken behoort aangezien hij niet priesterlijke olie is gezalfd. Maar er is een eenvoudige redenering die deze dwaasheid aantoonst: de koning behoort òf tot de leken òf tot de clerus. Is hij een geestelijke? Dan moet hij bijvoorbeeld portier, voorlezer, exorcist of priester zijn. Maar dit is hij geen van alle. Dur is hij geen geestelijke, maar eenvoudig en simpel een leek. Of kan hij misschien een monnik zijn? Maar hoe kan een monnik een vrouw hebben en een zwaard dragen? Yec, hij is noch monnik, noch geestelijke; niets anders dan een leek en niets meer dan dat.¹

Het bestuursapparaat van de koning en van zijn leenmannen wordt uitgebreid en fijnmaziger, de gilden ontwikkelen zich tot vakbeweging van de Middeleeuwen – zij het onder auspiciën van liet machtigste, allesbeheersende instituut in deze periode: de kerk. Zij drukt haar stempel op het openbare leven, zij is hoedster van de wetenschap, de kunst en het economische leven.

1300-1550, tijdperk van onrust

Een machtsfactor van betekenis worden de steden. De steden bieden veiligheid en een bestaan. Ze vormen te-

vens een voedingsbodem voor nieuwe ideeën, voor onvrede en opstandigheid. Het aantal inwoners stijgt er snel, handel en industrie concentreren zich binnen de stadsmuren. Daarmee worden de steden hoe langer hoe meer een bedreiging voor de stabiliteit van de samenleving. Zoals een tijdgenoot het kernachtig en suggestief uitdrukt: 'Communio est tumor plebis, timor regni, tepor sacerdotii': de stad is een gezwel van mensen, de schrik voor het koninkrijk en de oorzaak van kerkelijke slapheid. Nieuwe landbouwmethoden worden ontwikkeld, de hoeren doen van zich spreken in uitbarstingen van haat tegen adel en burgerij. Een bekende leus uit deze tijd: 'Toen Adam spitte en Eva spon, waar was toen de edelman?'

Territoriale versnippering (als gevolg van het leenstelsel) maakt plaats voor nationale staten.

Maar nog altijd zijn de kerkelijke structuren de samenbindende factor in de samenleving. Veel grond en kapitaal is in handen van de kerk en haar bestuursorganen zijn nauw verweven met die van de staat.

Allegorie

Joachim van Fiore, een mystieke denker uit de twaalfde eeuw, geeft ergens een beschrijving van de wereldgeschiedenis in drie tijdperken. Als typische Middeleeuwer heeft hij een voorliefde voor het zinnebeeld, de allegorie. Voor hem is duidelijk dat vanaf de schepping tot aan het jaar 1000 de wereld gekenmerkt wordt door de daad. Het is het tijdperk van de Vader – tijdperk van schepping en overleven. De tweede fase van de geschiedenis noemt hij het tijdperk van de Zoon; waarbij de factor van het verstand allesbeheersend was. In het derde en laatste tijdperk zal de wereld gekenmerkt worden door liefde, intuïtie en vrijheid van de menselijke geest. Met enige goede wil kan men iets van deze typering van drie stadia in het voorafgaande terugvinden.

Het hof

In de twaalfde eeuw begint zich aan de vorstenhoven een nieuw 'levensgevoel' te ontwikkelen. Diverse factoren liggen daaraan ten grondslag: groeiende welvaart en luxe, nieuwe denkbepelden en voorkeuren op cultureel gebied als gevolg van de contacten met de antieke en oosterse beschavingen (kruistochten). Aan het hof gaan zich hoefir, verfijnde omgangsvormen ontwikkelen. Daarmee beleeft de elite de saamhorigheid met elkaar en met de koning en aldus onderscheidt men zich tevens van de gewone burger. De manieren, de mode, de kleding van het hof worden het voorbeeld en (onbereikbaar) ideaal voor de lagere bevolkingsgroepen. Ook taal en uitspraak van liet hof stond model voor de reit van de maatschappij. Zo bestaat tot op de huidige dag in Engeland de term 'The King's English' voor Engels van hoge kwaliteit.

Hoofse liefde: het hof maken

In het zuiden van Frankrijk ontwikkelt zich in de kringen rond het hof in de 'langue d'oc' de traditie van de hoofse liefde. Aanvankelijk zijn het troubadours die in een 'can-

zo' of 'fin'amor' – een strofisch gedicht mei begeleiding van muziek – de lot zingen van een onbereikbare geliefde. Aan de hoven van de hogere adel ontwikkelt deze stijl zich tot een traditie, een cultus met strikte regels en voorschriften. De ridderromans uit deze periode vertonen eveneens deze totaal nieuwe visie op de vrouw. Zij is als voorwerp van verering en aanbidding en het toonbeeld van alles wat volmaakt is. Zij belichaamt voor de minnaar het hoogste op aarde. Eeti associatie met de religie lag dan ook voor de hand:

Zoals de gelovige, en dan in her bijzonder de mysticus, zich met al zijn gevoelens en vermogens richt tot God, zo doet de minnaar dat in het canzo tegenover de geliefde vrouw (...) De minnaar siddert voor de room van zijn geliefde. Hij spreekt over het begaan van een zonde tegenover haar en als martelaar lijdt hij om zijn liefde.²

Hoe deze trend op een gegeven moment veritarde tot een cultus beschrijft de historicus J. Huizinga op voortreffelijke wijze in zijn nog altijd fascinerende *Herfstijl der Middeleeuwen*. Hoewel stijl en woordkeus enige inneite veren van de lezer, blijft dit nog altijd een magistraal werk.

In de aristocratie, die zich onafhankelijker voelde van de Kerk, omdat zij een stuk cultuur had buiten het kerkelijke, vormde zich in de veredelde erotiek zelf een rem op de teugelloosheid: literatuur, mode en omgangsvormen oefenden er een normerende invloed op het liefdeleven uit.³

In de gedragsregels ten aanzien van de liefde ontwikkelen zich vaste wetten en geijkte vormen, zelfs jurisprudentie en casuïstiek:

Aan het hof van Lodewijk van Orleans wordt de maaltijd opgeluisterd door 'demandes gracieuses'. Men legt ze vooral de dichter ter beslissing voor. Een gezelschap dames en heren komt hij Machaut met een reeks 'partures d'amours en de ses aventures'. Mij had in zijn *Jugement d'amour* de stelling verdedigd, dat de dame, die door de dood haar minnaar verliest, minder te beklagen is dan de minnaar en er trouweloze liefde. Elk liefdegeval werd op die wijze naar strenge normen gediscuteerd.⁴

Een aspect dat voor de late Middeleeuwers vanzelf sprak, was de *symboliek*. Kleuren, voorwerpen, bloemen, dieren werden algemeen vereenzelvigd met eigenschappen, met abstracties en zinnebeelden. En dit werd niet opgevat als fantasie, maar als realiteit. In de context van de liefde nam *symboliek* een belangrijke plaats in:

Wanneer Guillaume de Machaut voor het eerst zijn onbekende geliefde ziet, is hij verrukt, dat zij bij een wit kleed een kaproen draagt van hemelsblauwe stof met groene papegaaien, want groen is de kleur der nieuwe liefde en blauw van de trouw. (...) De ringen, de sluiers, al de kleinoden en geschenken der liefde hadden hun bijzondere functie, mei hun geheimzinnige deviezen en emblemen, dikwijls in de gekunsteldste rebusen ontwaard.⁵

De uitwerking van de taal van de symbolen vindt men

nog nadrukkelijker in de *allegorische* vertellingen uit deze tijd. In het verhaal is een tweede betekenislaag aanwezig, een dubbele bodem: de personages zijn vleesgevoorden menselijke eigenschappen, deugden en ondeugden. *Le Roman de la Rose* is hiervan een goed voorbeeld: een middeleeuwse 'Liebestraum'. In een droom op een morgen in mei (de maand van de maagd Maria!) koint de dichter hij de muur van een geheimzinnige tuin der liefde. Dame Leditheid (Oiseuse) opent de poort voor hem. Daarbinnen wordt gedanst: de Liefdesgod danst een reidans met Schoonheid, Rijkdom, Hoofsheid (Courtoisie) en Jeugd. Dan ontdekt de dichter bij de fontein van Narcissus (1) een lieflijke rozeknop, en direct treft de Liefdesgod hem met haar pijlen: Beauté, Simplese, Compagnie en Beausemblant. De dichter verklaart zichzelf dienaar van de Liefde en Bel-Accueil noot hem tot de rozen. Maar dan komen de bewakers van de roos cri verdrijven hem. Na veel verwickelingen wordt er een sterke muur om de rozen gebouwd en de ongelukkige minnaar buiten de tuin gezet.

Op basis van de wijze strekking uit dit soort verhalen, kon menig aanstaand minnaar naar keuze lessen in voorzichtigheid, doortastendheid of eerlijkheid opdoen. Dezelfde morele lessen worden aangereikt (maar dan op het religieuze vlak) door liet middeleeuws *toneel* dat zich in dezelfde periode (late Middeleeuwen) ontwikkelt: mysterie- en mirakelspel en moraliteit (o.a. *Elckerlyc/Everyman*).

P.C. van Daalen

¹ Honorius Augustodunensis, *Summa Gloria de Apostolico et Augusto*, p. 1261-2.

² K. Zemel, 'Hoofse liefde in de literatuur van de 12e eeuw', in: *Herkennen wij de Middeleeuwen?*, VU uit., Amsterdam 1988.

³ J. Huizinga, *Herfstijl der Middeleeuwen*, Groningen 1973, pp. 104-5.

⁴ *Herfstijl*, pp. 118-9.

⁵ A.w., p. 117.